

04 ZES THEMA'S
DIE DE
CIRCUSSECTOR
BEWEGEN

01

Professionalisering

04

Veiligheid

02

Internationaal werken

05

Inclusie

03

Ruimte & infrastructuur

06

Ecologie

In dit hoofdstuk gaan we dieper in op zes kennisthema's: professionalisering, internationaal werken, ruimte en infrastructuur, veiligheid, inclusie en ecologie. Elk thema brengt cruciale evoluties en uitdagingen voor de circussector in kaart. Omdat dit de eerste landschapstekening circus is, hebben we bewuste keuzes gemaakt in de selectie van thema's. We kozen voor onderwerpen die genoeg vertellen over de eigenheid van de sector en wat er speelt. De selectie van deze thema's gebeurde op basis van gesprekken met de sector en werd afgestemd tijdens de sectordag in juni 2022.

De thema's zijn uitgewerkt op basis van bestaand onderzoek, interne kennis van Circuscentrum en gerichte focusgroepen. In het voorjaar van 2024 organiseerde Circuscentrum per thema een focusgroep met professionals uit de sector, waarin we de eerste bevindingen en conclusies uit het eerdere onderzoek hebben getoetst. Het doel van de focusgroepen was niet om een consensus te bereiken, maar om de diverse standpunten binnen de sector bloot te leggen. In de themateksten duiden we de verschillende perspectieven en visies die leven in de sector.

Elke thematekst begint met een korte inleiding waarin de definitie van het thema en de reden voor de keuze worden toegelicht. Vervolgens bespreken we de tendenzen en evoluties per subthema, en wordt afgesloten met de belangrijkste overkoepelende uitdagingen. De opbouw van elke thematekst verschilt echter. Dit is een bewuste keuze, omdat de subthema's voor elk thema anders zijn, bij veiligheid vertrokken we bijvoorbeeld vanuit de verschillende vormen van veiligheid (fysieke, technische, psychosociale), bij ruimte en infrastructuur kozen we voor een indeling op functie (creatie, presentatie...).

De themateksten vormen een beginpunt en zijn een basis voor verder onderzoek en reflectie. Voor verschillende kennisthema's is er op dit moment weinig of geen onderzoek beschikbaar, waardoor het niet mogelijk was om altijd even diepgaand te werken. Circuscentrum zal een concrete onderzoeksagenda opmaken die het mogelijk maakt om de komende jaren gericht in te zetten op het verder uitdiepen van de verschillende thema's.

In deze landschapstekening is geen concrete onderzoeksagenda opgenomen, maar aan het einde van elk thema formuleren we wel 'suggesties voor verder onderzoek'. De suggesties voor verder onderzoek richten zich op de uitdagingen die voortkomen uit een kennishiaat. Ze zijn overkoepelend geformuleerd en bieden tal van mogelijkheden voor deelonderzoeken. Deze suggesties dienen als inspiratie voor iedereen die wil inzetten op circusonderzoek.

05 INCLUSIE

Inclusie gaat over het wegwerken van drempels. Deze drempels zijn structureel, systemisch en vaak onbewust. Iedereen kan vormen van uitsluiting of drempels ervaren - dit is niet gelinkt aan één specifieke (doel)groep. Discriminatie kan gebeuren op basis van huidskleur, seksuele identiteit, socio-economische achtergrond ... Niet alle uitsluitingsmechanismen zijn altijd even zichtbaar, maar ze houden kwaliteitsvolle meerstemmigheid tegen. Inclusie vraagt om bestaande systemen en manieren van werken te herdenken en opnieuw in te richten en zo recht te doen aan diversiteit.

Inclusie is een multifactoriële uitdaging. Tijdens de focusgroep Inclusie omschreef een van de deelnemers inclusie als 'rhizomatic', als een netwerk waarbij elk punt geconnecteerd is met een ander punt waardoor verandering bij een deel van het netwerk effect heeft op het volledige netwerk. Juist door deze complexiteit is inclusie geen 'kers op de taart': om effectief drempels te verlagen is het een manier van denken en handelen die verweven moet zijn in de basis van een organisatie. Hierop inzetten is geen "nice to have", maar een absolute noodzaak voor organisaties die maatschappelijk relevant willen blijven. Werken aan inclusie is een proces en vraagt actie. Of zoals de bekende quote van Vernā Myers luidt "Diversity is being invited to the party. Inclusion is being asked to dance."

Waarom dit thema?

Hoewel circus veel potentieel heeft om een laagdrempelige en inclusieve kunstvorm en vorm van vrijetijdsbesteding te zijn, maakt het die ambitie in de praktijk niet altijd waar. Naar eigen zeggen zijn er binnen de sector nog teveel uitsluitingsmechanismen. Daarom is het nodig om gatekeepingprocessen blijvend in vraag te stellen, en ze kritisch te beschouwen, zonder de daarbij genomen stappen uit het oog te verliezen.

In de inleiding van deze landschapstekening haalden we de uitdaging over de beperkte aanwezigheid van data en cijfers over de circussector aan. Specifiek voor het thema inclusie is deze uitdaging nog groter. Persoonlijke informatie zoals genderidentificatie, migratieachtergrond of financiële status zijn moeilijk te verzamelen door de GDPR-wetgeving, maar ook veranderende houdingen ten opzichte van identiteit. Er is geen onderzoek voorhanden dat vanuit een intersectioneel perspectief meer inzicht geeft in hoe de sector op dit vlak geëvolueerd is. Daarom staan we in het eerste deel van dit hoofdstuk stil bij uitsluitingsmechanismen ten opzichte van enkele specifieke kenmerken. Het beschikbare onderzoek leidde tot deze keuze. Daarna gaan we in op enkele overkoepelende tendensen rond inclusie binnen de circussector.

Er is weinig feitelijke informatie over wie circus bereikt en wie nog niet of te weinig. Daarom maakten we vooral gebruik van onderzoeken binnen de bredere cultuursector, good practices en ambities geformuleerd door de structureel gesubsidieerde organisaties in hun beleidsplannen. Deze dienen te worden geplaatst in de bredere maatschappelijke trends gekaderd in het hoofdstuk Circus in de Maatschappij.

DREMPELS EN UITSLUITINGSMECHANISMEN

SOCIAAL-ECONOMISCHE POSITIE

Individueen met een benadeelde sociaaleconomische achtergrond kunnen een veelheid aan drempels ervaren om deel te nemen aan circus. Het gaat hierbij over meer dan alleen financiële drempels zoals inschrijvings- en lidgelden van circusateliers, ticketprijzen, het financieren van een hogeschoolopleiding... Ook sociale en culturele drempels beperken de toegang zoals opleidingsniveau, taal, sociale uitsluiting etc.

Om de financiële toegankelijkheid te bevorderen, hanteren verschillende circusateliers een gedifferentieerd prijzenbeleid. Verschillende ateliers werken met de UiTPAS met kansentariaf. Sommige ateliers geven gezinskortingen, kortingen voor leden die een studietoelage krijgen of laten deelnemers betalen in schijven. Daarnaast bestaan er ondersteuningsmogelijkheden bij lokale besturen; hier een beroep op doen vraagt echter administratie en de mogelijkheden zijn niet altijd bekend. Verschillende ateliers leiden nieuwe leden daarom actief naar lokale initiatieven.

De acht structureel gesubsidieerde circusateliers rapporteerden dat in 2023 gemiddeld 13% van hun unieke deelnemers gebruik maakten van een sociaal tarief (al zien we grote regionale verschillen en schommelt dit percentage tussen 1% en 34%). Het Circusloopbanenonderzoek vermeldt dat jongeren bereiken met een benadeelde socio-economische achtergrond een actief wervingsbeleid vraagt, enkel inzetten op het verlagen van financiële drempels is onvoldoende.¹⁹⁷ Verschillende circusateliers zetten actief in op deze outreach. Een voorbeeld is de werking van Circusplaneet binnen Brede School Gent. Binnen het project zet Circusplaneet in op de ontwikkeling van kinderen en jongeren met extra aandacht voor jongeren uit kwetsbare gezinnen, om sociale uitsluiting tegen te gaan.¹⁹⁸

De beperkte werk- en financiële zekerheid blijkt voor jongeren een hinderpaal te vormen om voor een circuscarrière te kiezen: als een financieel 'vangnet' (bijv. van thuis uit) ontbreekt, is het niet evident om een loopbaan in de circussector na te streven. Aangezien Vlaanderen geen hogere schoolopleiding voor circus heeft, betekent dit bovendien dat jongeren naar het buitenland moeten voor hun studies, wat de drempel kan verhogen. Ook de beeldvorming rond circus bij een breder publiek werkt soms tegen, circus wordt niet altijd gezien als een valabel carrièrepad.

GENDER

Binnen de circussector bestaan stereotiepe opvattingen over genderrollen die nog steeds een impact hebben op de plek die je wordt veronderstelt in te nemen.

Als een gevolg hiervan stromen o.a. minder vrouwen door naar hoger circusonderwijs, en ervaren ze daar meer drempels. Volgens een onderzoek van Alisan Funk uitgevoerd in 2018, bestaan er nog (impliciete) aannames over gender binnen circuseducatie. Zo stelt ze vast dat er nog steeds een associatie bestaat tussen circus technieken en stereotiepe aannames over gender. Funk stelde vast dat het gender van artiesten rechtstreeks wordt gelinkt aan hun aanleg voor specifieke disciplines. Het effect van deze (impliciete) aannames maakt dat vrouwen vaker bepaalde disciplines kiezen, wat blijvende gevolgen heeft voor de latere carrière van circusartiesten.

¹⁹⁷ Goffin et al., "Circusloopbanenonderzoek," 73.

¹⁹⁸ Joris Herweyers et al., "IMPACT. Vier case reports uit het circuseducatieve veld" (2021).

Vrouwen studeren bijvoorbeeld vaker af in solo-disciplines met zwaardere rigging eisen zoals luchtacrobatie. Voor deze disciplines is het moeilijker en duurder om trainingsruimtes te vinden, ze zijn vaak duurder om te programmeren en ze vragen een andere risico-management aanpak. “Because female soloists often specialize on apparatuses that are therefore difficult to train, complicated to hire, and come with more cost, their presence in the circus industry is effectively diminished. Thus, through the implicit curriculum transmitted by coaches and administrators, reinforcing gender-specific discipline choices, circus schools exert significant influence on the gender representation of performers in the circus industry.”¹⁹⁹

Om deze en andere uitdagingen aan te pakken lanceerde FEDEC in 2023 het project “Speak Out” met als doel het aanpakken van grensoverschrijdend gedrag, seksisme en gender-gebaseerde discriminatie binnen circusopleidingen. Het traject omvat trainingen, workshops en debatten georganiseerd over verschillende onderwerpen zoals bias in audities, gender(on)gelijkheid, (percepties op) het lichaam in de kunsten...²⁰⁰

Bij de uitbouw van hun carrière komen vrouwelijke circusprofessionals vaak in aanraking met genderongelijkheid. Het Circusloopbanenonderzoek stelt dat de circussector te kampen heeft met de perceptie een macho-wereld te zijn, met een nadruk op techniciteit en kracht. “Ook is er stereotypering in de rollen: vrouwen worden meer gezien als ondersteunende profielen (bijv. spreiding, productie), als actief in een segment dat gericht is op families/kinderen, en ook in de disciplines wordt een genderbias vastgesteld (bijv. vrouwen wel aerial, geen clownerie).”²⁰¹ Deze uitsluitingsmechanismen werken door in bijvoorbeeld beperktere speelkansen.

Verschillende circusprofessionals kaarten daarbij ook aan dat de plek van vrouwen binnen de circussector precair is en het vaak meer moeite kost om als vrouwelijke professional dezelfde kansen en voorwaarden te verkrijgen. In een artikel in Circusmagazine getuigen Margot Jansens en Jakobe Geens over hun ervaringen en plek als vrouw in de circussector. “Als vrouwelijke podiumtechnicus was het vaak opboksen tegen vooroordelen, zowel onderling tussen technici als extern. Je wordt zelden als volwaardig gezien of je capaciteiten worden bij aanvang in twijfel getrokken.”²⁰² (Margot Jansens) In 2022 schreef Hazel Lam een opiniestuk in Circusmagazine waarin ze vragen stelde over de blik op vrouwen en het vrouwelijk lichaam in de Vlaamse circussector. “Waarom is er een kloof tussen de statistisch gelijke aantallen performers van beide geslachten in België en de overweldigende mannelijke dominantie in de Vlaamse programma's? Waar zijn mijn zusters die werk van aanzienlijke kwaliteit maken? Om nog maar te zwijgen over andere gemarginaliseerde groepen.”²⁰³

Een andere uitdaging die veel artiesten ervaren, is de combinatie van werken binnen de circussector met ouderschap. Onregelmatige werkuren, fysieke en mentale belasting ... maken het moeilijk als ouder om een professionele carrière te combineren met kinderen. “Naast de vermelde drempels, komt er voor vrouwen een extra drempel bij, namelijk de fysieke impact van het hebben van een kind op het lichaam. Bovendien zijn er nog steeds genderongelijkheden in de zorgtaken, waardoor de combinatie werk – gezin voor vrouwen zwaarder zal doorwegen dan voor mannen.”²⁰⁴

¹⁹⁹ Alisan Funk, “Gender Assymetry and Circus Education,” *Performance Matters*, 2018, 28;

²⁰⁰ “Speak Out Project. Together for a Safer Circus,” FEDEC, accessed August 29, 2024.

²⁰¹ Goffin et al., “Circusloopbanenonderzoek,” 73–74.

²⁰² Liv Laveyne, “Jakobe Geen en Margot Jansens over vrouwelijke seksualiteit en mannelijke dominantie,” *Circusmagazine*, no. 73 (2022): 8–13.

²⁰³ Hazel Lam, “Waar blijven mijn dappere zusters? Opiniestuk door Hazel Lam,” *Circusmagazine*, no. 72 (2022): 48–49.

²⁰⁴ Goffin et al., “Circusloopbanenonderzoek.”

Uit een onderzoek van de International Federation of Actors (verder FIA) naar de omstandigheden van circusartiesten in Europa blijkt dit een wijdverspreid probleem.²⁰⁵ In het onderzoek rapporteerden 20% van de vakbonden uitdagingen voor vrouwen, ze haalden allemaal de moeilijkheden aan rond het verkrijgen van zwangerschapsverlof.²⁰⁶ In een artikel in *Circusmagazine* beschreef artieste Roxana Küwen Arsalan hoe een contract verbroken werd, omdat ze zwanger werd. “Ze gaven ook gewoon toe dat ze geen zwangere vrouw op het podium wilden toelaten omwille van hoe dat er zou uitzien voor het publiek. Dat is volgens mij de basisreden waarom ze me eruit hebben geschopt.”²⁰⁷

Op latere leeftijd zijn er minder vrouwen actief als artiest, door een samenspel van bovenstaande factoren beëindigen ze mogelijk vroeger hun carrière als artiest.²⁰⁸

De stereotypen rond gender en heteronormatieve houdingen hebben ook een impact op personen die afwijken van de heersende norm, zoals LGBTQI+ artiesten. In het FIA onderzoek getuigen artiesten over de moeilijkheden om hun identiteit te beleven, in een wereld waar genderstereotypen nog sterk overheersen. “Some express the feeling that they do not fit into the roles offered to them, or that they feel limited in the expression of their individuality by the artistic vision expressed in most circus shows. This situation has given rise to a “queer circus” that gives pride of place to LGBTQ+ artists.” Volgens dit internationale onderzoek blijken specifiek transgender artiesten ondervertegenwoordigd. Individuen die niet voldoen aan de esthetische norm, zoals transgender artiesten, krijgen te maken met extra uitdagingen bij bijvoorbeeld het ontwerpen van kostuums.

MIGRATIEACHTERGROND

Ook mensen van kleur en/of met een migratieachtergrond ervaren drempels om deel te nemen aan circus. In het hoofdstuk *Circus in de Maatschappij* beschrijven we dat Vlaanderen een multiculturele samenleving heeft, maar met grote verschillen tussen bepaalde regio's. Steden zoals Antwerpen, Leuven, Gent en bij uitstek Brussel worden gekenmerkt door hyperdiversiteit.

Het *Circusloopbanenonderzoek* stelt dat verschillende circusateliers een divers publiek bereiken, maar dat dit zich niet doorzet naar hogere circusopleidingen. Het blijkt moeilijker om in het professionele circuit door te breken zonder hogere circusopleiding. Een zakelijk leider van een circusgezelschap getuigt: “We zoeken bewust naar performers met een andere culturele achtergrond, maar dat is heel moeilijk. Geschoolde artiesten, dat zijn allemaal blanke West-Europese mensen. Maar we kunnen niet inboeten op techniciteit.”²⁰⁹ Ook tijdens de focusgroep *Inclusie* bleek dat er een beperkte doorstroom is van personen van kleur in het hoger onderwijs en op het podium. De gebrekkige representatie die hiervan het gevolg is, is deels te wijten aan financiële drempels, maar er wordt ook gekozen voor disciplines die niet in de curricula zijn opgenomen.

Deze conclusies volgen een internationale tendens; volgens het FIA onderzoek ondervinden ook elders mensen van kleur grotere drempels en krijgen ze niet dezelfde opportuniteiten, met tot gevolg minder representatie op en naast podia.

²⁰⁵ Richard, “FIA-Working Conditions.” Dit onderzoek werd uitgevoerd op basis van een bevraging bij de leden van FIA, aangevuld met deskresearch. Het onderzoek bevat geen aparte cijfers rond België, maar biedt een bredere blik op de toestand van circusartiesten in Europa en dient zo als breder kader.

²⁰⁶ *Ibid.*, 47.

²⁰⁷ Bram Dobbelaere, “Trapeze en voetjongleren - Leven en werk van Roxana Küwen Arsalan,” *Circusmagazine*, no. 72 (2022): 18.

²⁰⁸ Goffin et al., “Circusloopbanenonderzoek,” 73–74.

²⁰⁹ *Ibid.*, 73.

FYSIEKE OF MENTALE BEPERKING

Uit het *Circusloopbanenonderzoek* blijkt dat mensen met een fysieke of mentale functiebeperking moeilijk hun plaats vinden in de sector. Ook dit kadert in een bredere trend in de internationale circus- en cultuursector. Het FIA onderzoek zegt dat circusartiesten met een beperking specifieke problemen ondervinden om toegang te krijgen tot werk. “While some respondents mention the existence of a small number of disabled circus performers in their country, or even the existence of circuses specialising in the employment of disabled performers, such as Extraordinary Bodies in the UK or Omnius Circus in the USA, this seems to be a rather rare phenomenon.”²¹⁰ In het rapport van Perform Europe lezen we dat er nog veel vooroordelen bestaan tegenover personen met een beperking, met als gevolg dat er al in vroege stadia drempels zijn. Zo hebben ze vaak geen toegang tot opleidingen; bij het touren zijn er extra financiële drempels die ervoor zorgen dat ze minder snel geprogrammeerd worden. “With regards to touring and presentation, disabled artists face severe barriers in the cost of showcasing or touring their work: their work sometimes may cost more because there is an extra team member in the touring company, or a sign language interpreter needs to be paid, therefore making them not a priority and losing out to cheaper companies.”²¹¹

Binnen de circusateliers is de aandacht groot voor inclusieve werkingen en projecten. Verschillende circusateliers ontwikkelden een G-werking²¹². Zo ontwikkelde Woesh het project “Circusassistent op maat.” Binnen het project krijgen volwassenen met een beperking een opleiding tot circusassistent om workshops te geven in woonzorgcentra. Tijdens een vervolgtraject werden toestellen ontwikkeld die mensen met een ondersteuningsnood kunnen faciliteren in het uitvoeren van circusbewegingen.²¹³

Ook voor circusateliers vormt het streven naar goede fysieke toegankelijkheid een uitdaging. Zoals we in het hoofdstuk Ruimte en Infrastructuur kaderen, is het niet altijd eenvoudig om een geschikte ruimte te vinden voor een circusatelier. Ruimtes vragen vaak investeringen om ze geschikt te maken voor circus. Maar ze zijn ook vaak slecht toegankelijk, waar mogelijk is er bij investeringen extra aandacht voor maatregelen om dit te verbeteren. Circusateliers huren regelmatig ruimtes waardoor het niet altijd mogelijk is om de nodige infrastructuraanpassingen te maken.

Ten slotte blijft het – net zoals in andere delen van de cultuursector – een uitdaging om voorstellingen optimaal toegankelijk te maken voor een zo breed en divers mogelijk publiek. Binnen het *Circusloopbanenonderzoek* worden verschillende drempels aangehaald. “De fysieke toegankelijkheid van culturele infrastructuur (en communicatie daarover) is één, maar zeker niet het enige aandachtspunt. Ook aspecten van het aanbod (bijv. het aantal prikkelarme voorstellingen) spelen een rol, naast het feit dat cultuurhuizen en festivals niet over de juiste knowhow en tools beschikken om dit werk te programmeren en te omkaderen en het doelpubliek te mobiliseren, met oog voor specifieke begeleiding bij toeleiding en nazorg.”²¹⁴

²¹⁰ Richard, “FIA-Working Conditions,” 50.

²¹¹ Joris Janssens and Martina Fraioli, “Research Results of Perform Europe,” Juni 2022, 39.

²¹² G-werking, verwijst naar aangepaste werking voor mensen met een beperking, psychische kwetsbaarheid of chronische aandoening. (Zie “Wat is G-sport?,” *gsportvlaanderen*, n.d.)

²¹³ “Woeshcraft,” *Woesh*, n.d.

²¹⁴ Goffin et al., “Circusloopbanenonderzoek,” 74.

Het circusgezelschap Side-Show vatte met 'Permit, oh permit my soul to rebel' de zoektocht aan naar het maken van een relaxed performance. Relaxed performances zijn gemaakt voor mensen voor wie een theateromgeving normaliter niet toegankelijk is, omdat het voor hen moeilijk of onmogelijk is om de restrictieve conventies van de traditionele theateretiquette te volgen. In een interview met Circusmagazine kadert Side-Show hoe de aanpak van een relaxed performance breder gaat dan alleen de voorstelling zelf "Zo'n safer space creëren doe je niet alleen in de voorstelling met gedempt licht en geluid, een storyboard bij aanvang waarbij je uitlegt wat er allemaal gaat gebeuren... het zit in de ganse omkadering: hoe je communiceert, de mensen ontvangt, de infrastructuur van het gebouw. Mensen met autisme weten graag vooraf wat er gaat gebeuren." (Aline Breucker)

OVERKOEPELENDE TENDENSEN

CIRCUS ALS KRACHTIGE LEEROMGEVING

Binnen circuseducatie wordt al sinds het ontstaan ervan geïnvesteerd in krachtige leeromgevingen waarin iedereen zich thuis voelt. Circuspedagoog Greg Bolton toonde met zijn 'hand van Bolton' aan hoe circus een antwoord kan zijn op een aantal menselijke basisbehoeften. Maar ook recente lokale onderzoeken (bijv. 'De Kracht van Circus' - Karen Decoster; 'Kijk naar mij' - Steven Desanghere; 'Een hoop-vol circus' - Han Baeyens²¹⁵) schuiven verschillende circus-troeven naar voren. Binnen de circuspedagogie bestaan ingeburgerde methodieken die circusateliërs benutten om projecten op te zetten. Veel circusateliërs zetten in op projecten met een doelgroep specifieke benadering en/of hanteren een inclusieve benadering in hun volledige werking.

De publicatie [IMPACT](#) bundelt een aantal van deze praktijken en beschrijft de kracht van circus als educatieve omgeving/methodiek.²¹⁶ "De Vlaamse circusateliërs verrichten al een aantal decennia baanbrekend werk. Dat doen ze ver weg van de schijnwerpers, elk apart, maar ook in een bijzonder sterk samenwerkingsverband. Met een twintigtal zijn ze intussen en ze komen op regelmatige basis samen om elkaar te ontmoeten, op de hoogte te houden, overleg te plegen, op dezelfde (of net niet dezelfde) golflengte te zitten. (...) Met open vizier weten de circusateliërs tal van partners te vinden om de zeer diverse projecten mee vorm te geven en te verwezenlijken. Zo sijpelt het circusgoud binnen in andere sectoren zoals onderwijs, tewerkstelling en welzijn."²¹⁷

De laatste jaren groeide de nood aan een integrale visie en aanpak rond inclusie. Om lesgevers beter voor te bereiden op de omgang met diversiteit binnen hun lesgroepen werd door Circuscentrum, Ell Circo D'ell Fuego, Circusplaneet en Circus Zonder Handen eind 2023 een vorming opgestart rond inclusie voor circustrainers. Het doel van de vorming is om ervoor te zorgen dat docenten sterker in hun schoenen staan, zodat ze zich comfortabel voelen voor elke groep, en tegelijk om een gemeenschappelijke taal te ontwikkelen in de circussector. De opleiding kadert binnen een breder traject rond inclusie binnen de circuseducatieve sector. Als deel van dit traject werden in 2023 inspiratiedagen georganiseerd. "Deze dagen zetten in op inclusie als basishouding. Daarvoor willen de aanwezigen zoeken naar een gemeenschappelijke taal waarop je kan bouwen in de praktijk."

²¹⁵ Karen Decoster, "De Kracht van circus" (Master's Thesis, Universiteit Gent, 2017); Steven Desanghere, "Kijk naar mij" De circus-benadering als inspiratiebron voor het werken met kinderen en jongeren" (2016); Baeyens, "Een Hoop-Vol Circus."

²¹⁶ Herweyers et al., "IMPACT." Een publicatie die vier case-reports van vier circusateliërs bundelt

²¹⁷ Ibid., 3.

Om dit concreet te maken, kijken we al snel naar wat in de praktijk gebeurt en ontbreekt. Dikwijls zit het in kleine, betekenisvolle veranderingen. Voor sommigen is het een logisch uitgangspunt, voor anderen een moeizaam streven. Maar voor iedereen is het een zoektocht om verschillende stemmen, lichamen en talen te verbinden.”²¹⁸ Het traject wordt verdergezet en uitgebreid met een artistiek luik.

DOORBREKEN VAN DE STEREOTIEPE BLIK

Hoewel er op veel plekken nog grotendeels met een normatieve bril naar het lichaam gekeken wordt, ontstaat er de laatste jaren meer en meer reactie op het hanteren van al te rigide klassieke rolpatronen en heteronormatieve opvattingen. Binnen acrobatie spelen artiesten bijvoorbeeld met de verhouding tussen de porteur en flyer waarbij ze klassieke genderrollen (man als porteur en vrouw als flyer) doorbreken, en zijn er meer en meer voorstellingen waar naast kunde en techniciteit ook het falen en kwetsbaarheid een plek krijgen (zoals de schoonheid van een 'drop' bij jongleren). Sommige voorstellingen brengen verschillende lichamen op het podium zoals het ouder wordend lichaam (Glorious Bodies – Circumstances), of spelen met stereotiepe opvattingen over het lichaam (Distort the body – Gedachtengang). In een interview met Circusmagazine getuigt Suzon Gheur over haar worsteling met en zoektocht naar een alternatief voor het klassieke beeld op trapeze. “Het is niet helemaal mijn verhaal, maar als trapezeartiest liep ik tegen verwachtingen aan die me niet passen. De voorgeschreven esthetiek bij trapeze is sensueel, vrouwelijk, zacht, poëtisch. Het voelde nooit aan als mijn manier van bewegen, maar ik was me er lang niet van bewust dat ik tegenover die esthetiek iets anders kon plaatsen.”²¹⁹

Dit neemt niet weg dat de circussector nog te vaak uitgaat van het ideale lichaam. Normatieve opvattingen over het lichaam werken door in verschillende delen van de sector zoals in de uitvoering van bepaalde disciplines, of binnen het hoger onderwijs. In een interview met Circusmagazine getuigt circusartiest Jesse Huygh over zijn ervaringen binnen de circussector “Ik merk bij audities, zowel in de hogeschoolen als in het veld, dat de focus nog steeds op het perfecte lichaam ligt. Op papier staan ze open voor iedereen, maar het script bevat geen imperfect lichaam – dat op zijn manier helemaal perfect kan zijn, maar niet past binnen het evidente lichaamsbeeld. Dat perspectief veranderen is een werk van heel lange adem.”²²⁰

BELEID EN BESTUUR

Om de aandacht voor inclusie en diversiteit duurzaam te verankeren, is het belangrijk om stil te staan bij de samenstelling van de teams en bestuursorganen van circusorganisaties.

Verschillende structureel gesubsidieerde organisaties gaven in hun beleidsplannen aan dat ze rekening houden met diversiteit in de samenstelling van hun bestuursorgaan, maar dat het een uitdaging blijft. Zo formuleerden verschillende organisaties ambities rond de samenstelling van hun personeelsploeg en bestuur. Naast een complementariteit van competenties, hanteren verschillende circusorganisaties criteria rond gender, leeftijd, achtergrond ... om te komen tot een evenwichtig samengestelde groep.

²¹⁸ Turid Sintobin, “Inclusie is geen kers op de taart, het is de kersentaart zelf” (Juni 30, 2023).

²¹⁹ Ine Van Baelen, “Een urgent kennismakingsgesprek met trapeziste Suzon Gheur,” *Circusmagazine*, no. 72 (2022): 8–13.

²²⁰ Ine Van Baelen, “Jesse Huygh en David Framba over de inclusie van het gehavende lijf,” *Circusmagazine*, no. 80 (2024): 13.

Sommige circusateliers formuleerden ook de ambitie om te komen tot een diverse personeelsploeg. Circus Zonder Handen formuleert bewust de doelstelling om de sociale diversiteit die zichtbaar is in Brussel, op de mat door te trekken naar diversiteit op de werkvloer. “Je verbonden voelen met iemand die je achtergrond begrijpt, die dezelfde taal spreekt, die eenzelfde interesse deelt, die hetzelfde levensmotto deelt... spelen een rol in het zich veilig voelen in groep. Gezien de mix aan achtergronden in de lesgroepen, is een complementair team aan trainers noodzakelijk.”²²¹ Je kunt geen duurzame verandering in een organisatie bereiken via eenmalige, geïsoleerde acties. Er is nood aan een basishouding die vertrekt vanuit een heldere visie op inclusie, en aangestuurd wordt door leiderschap dat doordrongen is van de noodzaak tot verandering. Om te komen tot een gedragen beleid, stellen meer en meer organisaties charters en kaders op om een inclusieve visie vast te leggen als kompas voor hun organisaties.

De meeste circusateliers hebben ondertussen een uitgeschreven beleid rond inclusie en toegankelijkheid. Zo hanteren verschillende circusateliers het concept van de ‘b’s van toegankelijkheid’. Circusplaneet hanteert bijvoorbeeld ‘zeven b’s’ om hun toegankelijkheidsbeleid vorm te geven: betaalbaarheid, begrijpbaarheid, bereikbaarheid, betrouwbaarheid, bekendheid, beschikbaarheid, bruikbaarheid.²²² Op basis van deze begrippen worden drempels geïdentificeerd en aangepakt.

Ook op internationaal niveau is er steeds meer aandacht voor inclusie binnen de circussector. In 2021 ging Circostrada de dialoog hierover aan met haar leden, wat resulteerde in de publicatie “Shaking the Current”, een tweedelig handboek dat circusorganisaties ondersteunt om veranderingen door te voeren rond ecologische en ethische uitdagingen. Uit een bevraging bij hun leden (40 deelnemers) tijdens een algemene vergadering die hieraan gekoppeld werd, bleek dat twee derde van de bevroegde organisaties op management level specifieke acties ondernemen rond vraagstukken op het vlak van inclusie, diversiteit, toegankelijkheid ... en net iets meer dan de helft doet dit op artistiek niveau. Ongeveer een derde heeft een uitgewerkt plan.²²³ In 2023 liep Circostrada een traject “Diverse Body/ies” waarin gezocht werd naar en uitgewisseld rond meer sociaal inclusieve kaders en praktijken. Als gevolg van dit traject publiceerde Circostrada een charter voor diversiteit.

“The Charter sets parameters for the network and its affiliate members to promote a more inclusive ecosystem for artists and professionals working in our field. This means proactively addressing the complex and interwoven forms of structural, institutional, and systemic discrimination against groups and individuals in our society and how they may manifest in the network’s activities – especially with regards to age, disability, gender identity, gender expression and sexual orientation, pregnancy and parenting, race, religion and belief.”²²⁴

NAAR EEN MEER OPEN NETWERK

De hoofdstukken Professionalisering en Internationaal werken benadrukken hoe belangrijk een goed uitgebouwd netwerk is in de circussector, omdat het een belangrijke hefboom is voor de ontwikkeling van een duurzame loopbaan en organisatie. Uit het Circusloopbanenonderzoek blijkt dat de professionele circussector tot op vandaag een relatief gesloten circuit is, wat sommigen ervaren als een drempel om toegang te krijgen tot de sector.

²²¹ “Beleidsplan 2021-2025, Zonder Handen vzw” (2020).

²²² “Toegankelijkheid,” *Circusplaneet*, accessed Augustus 28, 2024.

²²³ David Márquez Martín de la Leona, “Shaking the Current. Handbook for Contemporary Circus and Outdoor Arts Workers to Navigate Social Responsibility and Ethics.” (August 2021), 21-22.

²²⁴ “Diverse Body/ies in Contemporary Circus and Outdoor Arts” (October 2023), 37.

“Tijdens het onderzoek werd meermaals aangehaald dat de circussector een kleine wereld is, dat iedereen elkaar kent, en dat collega-circusartiesten meer vrienden zijn dan professionele kennissen. Het is een soort ‘community’ waarin vriendschapsbanden circusartiesten op het persoonlijke vlak versterken en vele deuren openen. Maar het gesloten circuit vormt wel een risico voor de inclusie van profielen die niet tot dat circuit behoren, zoals profielen waarvan de familie en vrienden geen banden hebben met de circussector.”²²⁵ Het is daarbij o.a. belangrijk om voldoende bruggen te bouwen met andere sectoren en over de muurtjes heen te kijken.

²²⁵ Goffin et al., “Circusloopbanenonderzoek,” 74.

UITDAGINGEN VOOR EEN MEER INCLUSIEVE CIRCUSSECTOR

- Inclusie is een **wicked problem**, een complexe en gelaagde uitdaging waar geen snelle oplossing voor bestaat. Discriminatie op basis van kenmerken zoals gender, migratieachtergrond, sociaaleconomische achtergrond ... is aanwezig in de samenleving en wordt gereflecteerd in de circussector, waardoor sommige mensen meer drempels ervaren om deel te nemen. De circussector is een relatief kleine sector en heeft dus een beperkte slagkracht binnen de bredere samenleving. Tegelijk zet de sector actief in op het inclusiever maken van organisaties, en kent de sector veel good practices. Daarnaast wordt actief ingezet op kennisuitwisseling en inspiratie. Het is de collectieve verantwoordelijkheid van iedereen die deel uitmaakt van de sector om inspanningen te leveren die leiden tot meer inclusie.
- Een uitdaging in de sector is **toegankelijkheid**. Het gaat hierbij om verschillende vormen gaande van fysieke toegankelijkheid van ruimtes tot het krijgen van toegang tot gemeenschappen. De circussector blijkt een hechte community, maar een gesloten netwerk waardoor sommige profielen moeilijker toegang vinden.

Suggestie voor verder onderzoek:

In dit hoofdstuk raakten we bestaande drempels en uitsluitingsmechanismen binnen de sector aan. Tegelijk ontbreekt het concreet cijfermateriaal en onderzoek naar inclusie binnen de bredere circussector. Breder onderzoek naar doorstroom, representatie, toegankelijkheid binnen verschillende delen van de sector kan deze drempels duidelijker in kaart brengen.

- Er is weinig **representatie** van diverse profielen op, voor en achter het podium. De doorstroom van jongeren met een diverse achtergrond naar hogescholen en later podia is beperkt. Ook de samenstelling van teams en besturen is vaak weinig representatief voor onze hyperdiverse samenleving, waardoor het aan rolmodellen ontbreekt.
- Binnen de circussector heerst soms nog **een normatieve blik op het lichaam**. Klassieke rollen en ideeën omtrent het lichaam leven door in disciplinekeuze en toegang tot podia. Tegelijk worden er steeds meer voorstellingen gemaakt die de heersende norm doorbreken of er mee spelen.

Suggestie voor verder onderzoek:

De aanpak en werking rond inclusie is sterk verschillend in de sector, sommige organisaties zetten uitgebreide trajecten op, anderen worstelen met het thema. Onderzoek naar de gehanteerde strategieën kan kennisuitwisseling en inspiratie vergroten.